

Duurzaamheidspedagogiek en de maatschappelijke kinderopvang

BMK Pedagogenplatform maart 2023

Wat hebben kinderen van ons pedagogen nodig in het licht van de klimaatcrisis en de grote druk waaronder het hele ecosysteem staat? Hoe gaan wij om met hun zorgen hierover? Maar ook; hoe kunnen we kinderen weerbaar maken en hoop geven? Bestaat er zoiets als duurzaamheidspedagogiek? En zijn er duurzaamheidsvaardigheden te benoemen voor kinderen en opvoeders in de kinderopvang (0-12 jaar)?

In deze notitie schetst het BMK Pedagogenplatform een visie op duurzaamheidspedagogiek.

Context en aanleiding

Duurzaamheid is een breed omvattend begrip. Het wordt op verschillende manieren ingevuld. Een gangbare definitie is “duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar te brengen” (VN-commissie Brundtland, 1987). Deze definitie is door de Verenigde Naties in zeventien werelddoelen voor duurzame ontwikkeling uitgewerkt (zie bijlage 1). Deze doelen geven de wereld richting voor de huidige uitdagingen:

- van de planeet zoals biodiversiteit van natuur en klimaatverandering,
- voor de mens zoals geen armoede, zekerheid qua voedsel, energie en onderwijs
- in de economie zoals inclusieve economische groei, fatsoenlijk werk voor iedereen.

Het Stockholm Resilience Centre heeft een ordening in deze zeventien werelddoelen aangebracht (zie 'wedding cake' bijlage 2). De onderzoekers van dit centrum geven aan dat het zorgen voor de planeet de basis is voor het zorgen voor mensen en de economie.

De BMK wil een bijdrage leveren aan een duurzame, rechtvaardige en inclusieve wereld, waarin kinderen gelijke kansen krijgen om zich te ontplooiën. Een van de doelen van de opvoeding is volgens de BMK het begeleiden van kinderen tot verantwoordelijke burgers, die rekening houden met anderen (BMK notitie: [De maatschappelijke en pedagogische opdracht van de kinderopvang, januari 2023](#)). In onze visie op duurzaamheidspedagogiek gaan wij er in het verlengde van het Stockholm Resilience Centre vanuit dat de planeet de basis is voor het zorgen voor mensen en de economie. Wij voegen dit als een nieuw doel toe aan onze pedagogiek samen met de kernwaarde 'Zorg voor de Aarde'. Het uitgangspunt hierbij is dat de mens onderdeel is van het ecosysteem van de aarde en in een goede balans met de natuur moet samenleven, dwz leven binnen de draagkracht van de aarde. Dit vraagt om een bepaalde visie op en houding tov de natuur. Kortom een andere manieren van denken en doen dan tot nu toe gangbaar is. Dit is echter geen uitgemaakte zaak: wij zijn nog op zoek naar welke waarden en normen en manieren van denken en doen dat zijn.

Zowel volwassenen als kinderen maken zich zorgen om het klimaat en de natuur. De volwassenen dragen de verantwoordelijkheid voor de grote uitdagingen waarvoor wij staan, want zij bepalen in wat voor wereld onze kinderen volwassen zullen worden. Kinderen zijn niet verantwoordelijk, maar voelen zich vaak wel betrokken en bezorgd. Wat hebben zij van ons opvoeders nodig? Veerkracht is

volgens ons een belangrijk thema, waarbij wij ons realiseren dat zowel kinderen als volwassenen verschillen in de mate waarin en de veerkracht waarmee ze met deze vragen en zorgen omgaan.

Focus duurzaamheidspedagogiek

Als BMK focussen wij ons bij de visie op duurzaamheidspedagogiek op de veerkracht van de natuur en op klimaatverandering (de planeet aarde), de basislaag van de 'weddingcake' uit bijlage 2. Dit geeft richting aan de manier waarop wij onze visie beschrijven en willen uitwerken. Tegelijkertijd realiseren wij ons dat duurzaamheid een balans is tussen alle werelddoelen (planet, people, profit). De maatschappelijke en pedagogische visie van de BMK werkt vanuit diverse invalshoeken aan meerdere van deze werelddoelen. Denk bijvoorbeeld aan onze standpunten bij **Inclusie**, Zorg, VE.

In 'Opvoeden in een opwarmend klimaat' (van Yperen, 2022) beschrijft het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) dat kinderen over het algemeen op drie manieren met hun zorgen omgaan: ze zijn probleemgericht en ondernemen actie om problemen op te lossen; ze bagatelliseren het probleem of laten het voor wat het is; ze zoeken vooral naar een hoopvol toekomstperspectief'. Een combinatie van actie-gerichtheid, er even niet mee bezig zijn en gericht zijn op het creëren van hoop lijkt een gezonde manier om met het vraagstuk om te gaan.

Daarbij is het belangrijk dat ook volwassenen actie ondernemen en hoop op een betere toekomst geven.

Uitgangspunten Duurzaamheidspedagogiek

Vanuit bovenstaande komen wij tot vier denkrichtingen. In onze visie zijn ze alle vier van belang en kunnen in onderlinge samenhang worden uitgewerkt.

1. Begeleiden van kinderen bij angst en zorgen en het versterken van hun veerkracht.

Vanuit de pedagogische wetenschap en praktijk is bekend dat een sensitieve responsieve omgeving met emotionele steun, autonomie, structuur, praten en uitleggen, ontwikkelingsstimulering en begeleiden van onderlinge interacties leidt tot het versterken van veerkracht en optimisme (Strik en Schoemaker, 2018). Het is belangrijk dat kinderen in een sociaal netwerk opgroeien. Een netwerk (gezin, familie, kinderopvang, school, vrienden, vereniging) dat emoties herkent en erkent. Een netwerk dat je troost en steun geeft bij angst en zorgen. Dat samen op zoek is naar oplossingen en je stimuleert om mee te denken en te doen¹.

In combinatie met het ondernemen van (kleine) stappen en acties kan het gevoel van angst en/of machteloosheid minder worden, bij de kinderen maar ook bij volwassenen. Het kan zorgen voor een positief gevoel "wij hebben invloed op het zorgen voor een gezonde en veilige omgeving in het nu en voor de toekomst". Mogelijke richtingen voor deze stappen en acties benoemen we onder denkrichting 3 'hoop geven en doorleven'.

Niet minder belangrijk (van Yperen, 2022) is het om kinderen te laten zien en ervaren dat je er niet altijd mee bezig hoeft te zijn. Soms gewoon even niet. Ontspanning en genieten mag en is nodig.

¹Voor de maatschappelijke kinderopvang is dit al de pedagogische educatieve basis van waaruit wij werken. Dat moeten we goed blijven doen, ook in deze tijden waar de pedagogische kwaliteit door personeelsproblematiek onder druk staat.

2. Het bieden van een breed palet aan ervaringen - kennis en vaardigheden

Wanneer je de zeventien werelddoelen op je in laat werken is duidelijk dat er behoefte is aan mensen met een grote variatie aan kennis en vaardigheden. De slogan 'De honderd talen van kinderen' (Malaguzzi) geeft een inspirerend elan aan deze gedachte. De brede ontwikkeling van kinderen wordt steeds belangrijker. Veel pedagogen, programma's en curricula geven samen een overzicht van en een inzicht in diverse ontwikkelingsgebieden en ontwikkelingslijnen van jonge kinderen. Wij denken bijvoorbeeld aan pedagogen als Montessori, Piaget, Bowlby, Pikler, Vygotsky, Malaguzzi. Of aan brede VE programma's als Kaleidoscoop en Piramide. Maar ook aan het pedagogisch kader kindercentra 0-4 en 4-13, de 21 eeuwse vaardigheden en de SLO doelen.

Deze denkrichting vraagt om hoge kwaliteit van de kinderopvang, met welbevinden en betrokkenheid van kinderen (Laevers) en een breed palet aan speelse en betekenisvolle ervaringen. Een kwaliteitsfactor die volop in ontwikkeling blijft en waar we nog lang niet over zijn uitgedacht.

Voorbeelden van kennis en vaardigheden bij duurzaamheidspedagogiek:

Creativiteit, openstaan, verwonderen, structuren ontdekken en verbindingen leggen, natuurkunde, biologie, techniek, scheikunde, geografie, bouwkunde, flexibiliteit, ondernemerschap, veranderingsgezindheid, nieuwsgierigheid, durf, onzekerheidsvaardigheid, democratisch denken.

Kennis en vaardigheden die vanuit ontdekkend spelen vanaf 0 jaar beginnen.

Alle kennis en vaardigheden zijn nodig. Iedereen doet ertoe. Samen zijn we sterk.

3. Hoop voorleven en doorgeven

Het is voor kinderen belangrijk dat wij volwassenen, ondanks het feit dat ook wij niet alles weten, hoop hebben. Dat wij oplossingen zoeken, samen met anderen. Dat we in de geschiedenis van de aarde vaker voor grote uitdagingen hebben gestaan. En dat we als mensheid verschillende van deze 'rampen' hebben opgelost. We kunnen en moeten kinderen laten zien en ervaren dat er verschillende oplossingsrichtingen zijn. We maken hierbij graag gebruik van de zeven routes naar een hoopvolle toekomst (van Hattum, 2022): natuur als bondgenoot, blauw goud, regeneratief voedsel systeem, een groene stad, hernieuwbare energie, circulaire economie, gezondheid-welzijn-geluk. Het zijn oplossingsrichtingen waarin ook kinderen kunnen oefenen en mee kunnen denken en doen.

Enkele voorbeelden van wat de kinderopvang kinderen kan bieden bij de zeven routes naar een groenere toekomst:

1. Natuur als bondgenoot: boomplantdag, buitenspelen, natuurkundige elementen ervaren,...
2. Blauw goud: spelen met water, wateropvang voor droge tijden, watertechnieken, structuren, verbinding,...
3. Regeneratief voedselsysteem: moestuinen, gezond eten, biologie, scheikunde, voedsel bereiden,....
4. Een groene stad: een groen kindercentrum binnen en buiten, ontwerpen, bouwen, creativiteit,.....
5. Hernieuwbare energie: energie besparen en opwekken, veranderingsgezindheid, natuurkunde,.....
6. Circulaire economie; delen, tweede hands, repareren, techniek,.....
7. Gezondheid, welzijn en geluk: zingeving, autonomie en verbondenheid, verantwoordelijkheid, vertrouwen in jezelf, creatief, rijke betekenisvolle ontmoetingen,.....

Uitwerking van buitenspelen, genoemd bij natuur als bondgenoot:

- Zijn in de natuur, spelen in de natuur: dit kan ook in een stedelijke omgeving want overal is natuur. Hoe vaker, hoe beter het gevoel van verbondenheid en vertrouwdheid beklijft.
- Daarna leren over de natuur, inspeland op de ontwikkelingsfase van de kinderen (van het bekijken van een regenworm in de grond tot het onderzoeken onder een microscoop): faciliteer als volwassenen een ontluikende liefde voor de natuur. Breng het positief en enthousiast, stimuleer de nieuwsgierigheid en enthousiasme van kinderen.
- Gaan leren zorgen voor de natuur. Verantwoordelijkheid nemen, mee doen en het gevoel geven dat kinderen en jongeren bij kunnen dragen aan verandering.

4. Pedagogische daadkracht en actie, voorleven en doorgeven

Wij volwassenen moeten zorgen dat de wereld die wij aan de kinderen overdragen ecologische veerkracht heeft, als basis voor duurzame sociale en economische ontwikkelingen. Wij zijn als volwassenen verantwoordelijk voor de wereld om ons heen, niet de kinderen.

Dit vraagt dat de zorg voor duurzaamheid niet beperkt is tot de afdeling pedagogiek en het primaire proces, maar dat er in de hele organisatie over wordt meegedacht: personeelszaken, huisvesting, financiën, beleid, inkoop, schoonmaak en onderhoud, etc. Daarmee ondersteunt de organisatie de pedagogisch medewerkers bij het vormgeven van de eerste drie denkrichtingen.

Wat kan de organisatie bijvoorbeeld doen? Gebouwen: isoleren, ventileren, energie opwekken. Buitenruimtes: veilige natuurlijke speelomgevingen, groentetuinen, dieren, water (regen) en zand, wind en zon. Materialen: duurzaam en eerlijk gemaakt. Voeding: gezond en duurzaam.

Wat kunnen de opvoeders bijvoorbeeld doen? Bewust zijn van de waarden die je wilt overdragen aan het kind (belang diversiteit, natuur, milieu, duurzaamheid). Betrokken zijn bij het spel van kinderen en ook laten zien wat je zelf interessant vindt. Samen met kinderen verder onderzoeken wat jullie zien of ontdekken. Afspraken maken over het omgaan met de natuur en uitleggen waarom jij sommige afspraken nodig vindt. Als kinderen al spelend en experimenterend ethische vragen tegenkomen, deze zien en gebruiken als aangrijpingspunt voor een gesprek over....

Vervolg op deze notitie

De komende jaren willen wij als BMK onze visie op en handvatten voor duurzaamheidspedagogiek verder uitwerken tbv de pedagogen en de kinderen in de kinderopvang.

We hebben daarnaast een opdracht om er aan bij te dragen dat onze kinderen volwassen worden in een duurzame wereld. Daarom investeert de BMK in de samenwerking met partijen zoals De Jonge Klimaatbeweging, Stichting Groen Cement, Stichting NatuurWijs van Staatsbosbeheer, FONK, Child Friendly CitiesNL/kindvriendelijke gemeenten en nog veel meer. Ook willen we met onze bekende samenwerkingspartners zoals Ppink, PO-raad, VNK, VWO, VNG en anderen duurzaamheid meer op de agenda krijgen van onze beleidsmakers.

Gebruikte literatuur

- Hattum, T.van (2022). *Only Planet. Klimaatgids voor de 21ste eeuw*. Bertram + de Leeuw uitgevers.
- Yperen, T. van (2022). *Opvoeden in een opwarmend klimaat. Kinderen en jongeren een hoopvolle toekomst bieden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Strik A., Schoemaker J., (2018, derde druk). *Interactievaardigheden. Een kindvolgende benadering*. Houten: Bohn stafleu van loghum.

Bijlage 1

Werelddoelen voor duurzame ontwikkeling van de Verenigde Naties (website rijksoverheid)

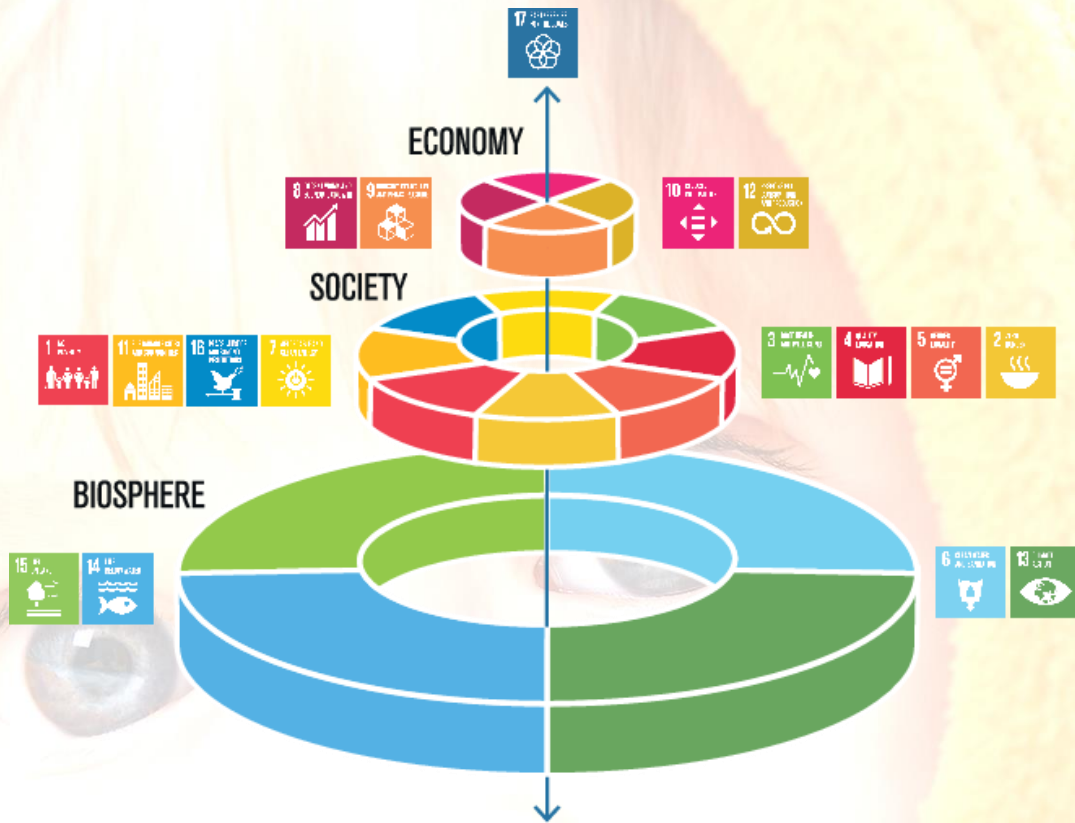
- Uitbannen van alle vormen van (extreme) armoede
- Einde aan honger, zorgen voor voedselzekerheid en duurzame landbouw
- Gezondheidszorg voor iedereen
- Inclusief, gelijkwaardig en kwalitatief onderwijs voor iedereen
- Gelijke rechten voor mannen en vrouwen en empowerment van vrouwen en meisjes
- Schoon water en sanitaire voorzieningen voor iedereen
- Toegang tot betaalbare en duurzame energie voor iedereen
- Inclusieve, economische groei, werkgelegenheid en fatsoenlijk werk voor iedereen
- Infrastructuur voor duurzame industrialisatie
- Verminderen ongelijkheid binnen en tussen landen
- Maak steden veilig, veerkrachtig en duurzaam
- Duurzame consumptie en productie
- Aanpak klimaatverandering
- Beschermen en duurzaam gebruik van de oceanen en zeeën
- Beschermen van ecosystemen, bossen en biodiversiteit
- Bevorderen van veiligheid, publieke diensten en recht voor iedereen
- Versterken van het mondiaal partnerschap om doelen te bereiken

Werelddoelen voor duurzame ontwikkeling van de Verenigde Naties – in kindertaal (website Anne-Marie Rakhorst en Duurzaamheid.nl)

- Geen armoede
- Geen honger
- Gezondheidszorg voor iedereen
- Iedereen naar school
- Vrouwen en mannen zijn gelijkwaardig
- Schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen voor iedereen
- Schone en betaalbare energie
- Eerlijke en sociale economische groei
- Veilige infrastructuur en beschikbare kennis voor iedereen
- Gelijke kansen voor iedereen
- Leefbare, duurzame steden
- Duurzame productie en consumptie
- Klimaatverandering stoppen
- Gezonde oceanen, zeeën en rivieren
- Gezonde bossen en een rijke biodiversiteit
- Vrede, veiligheid en rechtvaardigheid
- Samenwerken voor de Werelddoelen

Bijlage 2.
Wedding CAKE Stockholm University

Graphics by Javier Labariza-Ramos